

Kütahya'daki Anadolu Selçuklu Dönemi'ne Ait Yapı Kitâbelerinin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 15 Eylül 2023 Kabul Tarihi: 15 Aralık 2023

✉ **Semra Güler Mercan**

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr.

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi / Kütahya Dumlupınar University

İslami İlimler Fakültesi / Faculty of Islamic Sciences

<https://ror.org/03jtrja12>

<https://orcid.org/0000-0001-6764-4247>

semra.guler@dpu.edu.tr

Öz

Hüsn-i hat sanatının, Anadolu topraklarında Osmanlı Devleti zamanında kemâl noktasına ulaştığı bilirse de Selçuklu sülüsünün göz ardı edilemeyecek bir yazı estetiğine sahip olduğu aşikardır. Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait yazılar, daha çok mimari eserlerin süslenmesinde tercih edilmiştir. Taç kapı, mihrap ve minberlerde yoğunlaşan bu yazıların en çok kullandığı yerlerden biri de kitâbelerdir. Mimari eseri yaptıran kişi ve yapılış tarihi hakkında bilgi veren kitâbeler; dinî, sivil ve askerî amaçlı yapılmış binaların çoğunlukla giriş kapısı üzerine konmuştur. İlk etapta yapının künyesi niteliğindeki kitâbeler, İslâm medeniyetinde hüsn-i hat sanatının gelişmesine bağlı olarak birer sanat eseri haline gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yapılmış yapıların kitâbeleri, Selçuklu sülüsünün hangi aşamalardan geçip ilerlediğini tespit edebilmek adına önemli bir imkân sunmaktadır.

Bu makalede; Anadolu Selçuklu Dönemi Kütahyası'nın yapılarında bulunan kitâbeler incelemeye alınmıştır. Kütahya'nın merkezinde ve ilçelerindeki yapılarda yer alan kitâbelere; mescid, köprü ve hamam gibi farklı yapı türlerinde karşılanmaktadır. Öncelikli olarak kitâbelerin transkripsiyonu yapılmış, bununla birlikte bu kitâbelerdeki yazılar; harf anatomisi ve istif yönleriyle değerlendirilmiş ve yazı sanatı tarihindeki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Selçuklu Sülüsü, Kütahya, Yazı, Hat.

* Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Evaluation of Islamic Calligraphy in Building Inscriptions of Anatolian Seljuks Period in Kutahya

Research Article

Received: 15 September 2023 Accepted: 15 December 2023

Abstract

While it is widely acknowledged that the art of Islamic calligraphy in Anatolia flourished during the Ottoman era, the aesthetic of Seljuk thuluth writing is undeniably compelling. The calligraphies that belong to the Anatolian Seljuk period were mostly preferred for the decoration of the architectural works. One of the most frequently utilized locations for these writings is in the inscriptions found on the crown door, altar, and pulpit. Inscriptions, which act as identifiers for the building, are crucial for the information they convey, alongside their aesthetic value in the art of writing. In this article, the inscriptions found in the buildings of the Kutahya period of the Anatolian Seljuk Empire have been studied. Inscriptions can be found on different types of buildings, including mosques, bridges, and baths, in the centre of Kutahya and its surrounding districts. In the first place, the inscriptions have been transcribed. The inscriptions' characters have undergone analysis based on letter anatomy and stacking style, and their position in the history of the art of writing has been explored.

Keywords: Anatolian Seljuk, Seljuk Thuluth, Kutahya, Calligraphy, Islamic Calligraphy.

Summary

In the 1230s, Kutahya came under Turkish control led by Imadeddin Hezar Dinari, a Seljuk commander. The Anatolian Seljuks subsequently initiated construction projects in Kutahya. There are six inscriptions identified in Kutahya from the Anatolian Seljuk period. These are the inscriptions of the ribat, the Turkish bath, the bridge and the two mosques. This article aims to evaluate the inscriptions in these buildings from the point of view of calligraphy.

Although there is evidence of the theft of the Karacaoren Ribati inscription, there is a photograph of the inscription. There is mention in the sources of a bridge inscription in the village of Zemme, but there is no information about the location. All the inscriptions are of a constructional nature. With the exception of the inscription on the bridge located in Altıntaş, all the rest are positioned on the buildings. It is clear that the Seljuk Turks carried out building activities in the centre of Kutahya, in Yoncalı and in the district of Altıntaş.

The village of Nuhoren in the Aslanapa district is also very close to the Altıntaş district. In other words, the tomb in the village of Nuhoren was built in the same area. All of the inscriptions are located on the front door and are designed in a rectangular or square shape. It can also be engraved on marble or stone using relief carving. The Seljuk inscriptions on the entrance gate are related to both the prominence of the portal to Seljuk architecture and the visibility of the top of the entrance gate. The inscriptions on the tiles that can be seen in Konya and Sivas are not present in Kutahya. It can be seen that the inscriptions written in the centre of Kutahya are more ordered and lined up. The inscriptions of the Balıklı and Hıdırlık Masjids are very similar to each other in terms of technique, design and the anatomy of the letters. The fact is that they were made by the same person and that the inscriptions give the impression that they were made by the same calligrapher and the same engraver. The inscriptions in the districts and in the villages are in a very elaborate style of writing. The inscriptions that belong to the Karacaoren Ribat and the Yoncalı Baths are of an earlier date than the others. The two mosques in the centre of Kutahya were built at a later date. Therefore, while it can be said that the design of inscriptions evolved over time, the fact that the latest inscription on the Altıntaş Bridge was written in an intricate manner shows that the design of

inscriptions changed according to place, not time. However, the situation is different for the anatomy of the letters. Although the letter anatomy of the earliest Karaoren Ribat and the latest Altıntas Bridge inscriptions are not the same, they have more rounded shapes than the letters in the other three inscriptions. There is no known calligrapher from the Seljuk Period. There is no sign of a calligrapher's signature on the inscriptions in Kutahya. In the Kutahya inscriptions, no attempt was made to fill in the spaces between the letters with any kind of decorative element.

All of the inscription texts are in Arabic, which is consistent with the characteristics of the period. The names, cognomen, titles and genealogies of the ruler are written in the texts of the Kutahya inscriptions. There are also expressions of prayer for the person who has had them done. In this respect, the inscriptions of Kutahya are similar in nature to those of Konya, Kayseri, Sivas and Afyon. The use of verses from the Qur'an or hadiths compatible with the function of the building, as seen in other cities, is not seen in the inscriptions in Kutahya. We see in four buildings in Kutahya that the inscription begins with a building order, which is a classic expression in Anatolian Seljuk inscriptions. The verb "ammera" was preferred in the village of Ribat in Karacaoren, "emera" in the masjids of Balıklı and Hıdırlık, and "bena" in the bridge of the village of Altıntas. If we look at where the date appears in the text of the inscriptions, it is on the first line of the inscription in the Karacaoren village of Ribat, and on the last line in the other four buildings. There is no difference in the expression of rulers' cognomen and prayer expressions in Kutahya inscriptions compared to other cities.

Consequently, there is no artistically significant change/development or difference in the building inscriptions of the Anatolian Seljuk period in Kutahya. This shows that there is no environment for the development of artistic direction. Nevertheless, the fact that the inscriptions retain the characteristics of Seljuk thuluth and Seljuk inscription forms is an important situation for the preservation of the existing inscriptions.

Giriş

Kütahya her ne kadar bir Germiyan şehri olarak anılsa da aslında Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Türkler'in eline geçmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre; Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Anadolu'nun büyük bir kısmıyla birlikte Türkler'in hâkimiyetine geçen şehrin tam olarak ne zaman fethedildiği bilinmemektedir. Ancak Kutalmışoğlu Süleyman Şah zamanından, oğlu I. Kılıcarşan'ın Dorile Zaferi'ne kadar Kütahya Türkler'in elindeydi. Daha sonrasında Bizans tarafından Türkler'in hâkimiyetinden çıkan şehrin yeniden ve devamlı olarak Anadolu Selçuklularına geçmesi, Alâeddin Keykubat zamanına denk gelmektedir. Bu noktada Yoncalı Hamamı kitâbesi (h. 631/1233) önem taşımaktadır.¹ Çünkü kitâbe, şehirde imar faaliyetlerinin başladığının ve şehrin kesin olarak Türkler'in olduğunun bir nişanesidir. Mustafa Çetin Varlık, 1182'de II. Kılıcarşan ülkeyi oğulları arasında paylaştığı ve Kütahya'nın Gıyâseddin Keyhüsrev'e düştüğünden söz ederek Yoncalı Hamamı kitâbesinin Türk hâkimiyetinin başlangıcı olduğunu belirtmektedir.² Başka bir kaynağa göre ise 1079-1200 yılları arasında Bizans ve Selçuklu'nun hâkimiyetiyle alakalı birkaç kez el değiştiren Kütahya, 1230'lu yıllarda Selçuklu emirlerinden İmadeddin Hezar Dinarî tarafından kesin olarak fethedilmiştir.³ Zaten Hezar Dinarî şehirde Kütahya'nın fatihi olarak kabul görmektedir ve şehre bir hayli eser kazandırmıştır. Hezar Dinarî'nin Kütahya'da imar ettiği yapılar; Balıklı Mescidi (h. 634/1236), Hıdırlık Mescidi (h. 641/ 1243), Hezar Dinarî Mescidi (1237-1243)⁴ ile bugün Sadeddin Camii olarak bilinen yapının yerindeki mescidten ibarettir. Ayrıca Kütahya Ulu Camii'nin karşısında yer alan ve bugün sakahâne olarak kullanılan yapının suyunun da Hezar Dinarî zamanında buraya getirildiği bilinmektedir.⁵

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1932), 9-10.

² Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/580.

³ Kadir Güler, "Evliyâ Çelebi'nin Gözüyle Kütahya", *Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Evliyâ Çelebi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, haz. Yusuf Akçay (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2012), 173-174.

⁴ Hz. Mevlânâ'nın torunlarından olan Ergun Çelebi'nin ve dergâhın postnişinlerinin bu mescide defnedilmeleriyle birlikte mescid, türbeye dönüşmüştür. Sevgi Parlak - Ş. Bahrihüda Tanrıkorur, "Kütahya Mevlevihânesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/1.

⁵ Semra Güler, "Kütahya Sakahânesi'ndeki Meyve Tasvirleri", *Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi* 2/2 (2019), 97.

Kütahya’da, Hezar Dinarî’nin yaptırmış olduğu yapılar dışında Anadolu Selçuklu Devleti zamanında ortaya konmuş başka eserler de bulunmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya göre bunların içinde en erken tarihlisi, Kütahya Merkez İlçesi Karacaören (eski adıyla Karacivan) Köyü’ndeki ribattır. Yapının ribat olduğu h. 607/1210 tarihli kitâbesindeki ifadeden anlaşılır. Kitâbe bir şekilde yerinden alınıp köyde tekke ismi verilen binanın duvarına yerleştirilmiştir.⁶ Kütahya’da Selçuklular’a ait olduğu bilinen ve tarih açısından ikinci sıradaki eser, bir köprüdür. Köprü’nün h. 614/1217 tarihli kitâbesi vardır ve köprü, Kütahya’nın Altıntaş İlçesi’nin Zemme Köyü’ndedir.⁷ Köyün ismi, bugün Çayırbaşı Köyü olarak bilinmektedir.⁸ Bunlarla birlikte h. 666/1267 tarihli köprü kitâbesi yine Kütahya’nın Altıntaş İlçesi Altıntaş Köyü’ndeki Alâeddin Camii’nin giriş kapısı duvarında muhafaza edilmektedir. Cami, orijinalliğini kaybetmiş olsa da ilk yapılış tarihi Selçuklular zamanına kadar uzanmaktadır.

Kitâbeleri vasıtasıyla tarihleri bilinen bu yapılar dışında Kütahya’da kitâbesi olmadığı halde Selçuklu eseri olduğu düşünülen başka yapılar da mevcuttur. Yoncalı Hamamı’nın yanında yer alan Alâeddin Camii’nin hamamla aynı dönemlerde yapıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Ali Osman Uysal; tespit ettiği iki yapının Selçuklu eseri olabileceği kanaatini taşır. Kütahya’nın Aslanapa İlçesi Nuhören Köyü’nde bulunan eyvan biçimindeki yapı, köy halkı tarafından kümbet olarak ifade edilmektedir. Anadolu’da benzer tarzdaki eyvanlı türbelerin 13. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmesi, bu yapının da o döneme ait olabileceğini düşündürür. Fakat geçirdiği onarımlardan dolayı orijinalliğini yitiren yapının tarihlendirilmesi hakkında yine de temkinli davranmak gerektiğinden bahseder.⁹ Diğer eser, Kütahya’nın Altıntaş İlçesi Yapılcan Köyü’ndeki türbedir. Kare planlı, tek kubbeli bu yapıda kubbeye geçiş Türk üçgeniyle sağlanmıştır. Yapının tuğla boyutları, plan özelliği, geçiş sistemi ve kubbesi açısından 13. yüzyıl Selçuklu Dönemi’ne ait örneklerle olan benzerliği dikkat çeker ve bu özellikler, yapının Selçuklu eseri olma ihtimalini kuvvetlendirir.¹⁰

Bu makalede Kütahya’da Selçuklular’a ait olduğu belirlenen mimari eserlerde yer alan kitâbelerin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Belirtildiği üzere bazı eserlerin kitâbeleri günümüze ulaşamamıştır. Var olan kitâbe sayısı oldukça sınırlıdır. Buna rağmen bu döneme ait yapı kitâbelerindeki hüsn-i hat sanatına dair önemli ipuçları vereceği

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitâbeler* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1929), 7.

⁷ Mustafa Yeşil, *Kütahya’nın Kısa Tarihi* (İstanbul: Matbaai Ebüzziya, 1937), 9.

⁸ 12.08.2023 tarihinde köyde yapılan araştırma neticesinde köprü ve kitâbeye ulaşılamamıştır.

⁹ Ali Osman Uysal, “Afyon, Kütahya ve Denizli Çevresinde Araştırmalar”. *Türk Etnoğrafya Dergisi* 20 (1997), 82-83.

¹⁰ Uysal, “Kütahya Çevresinde Araştırmalar”, 85.

kanaatıyla hazırlanan bu makalede, öncelikle kitâbeleri bulunan yapılarla ilgili kısa bilgiler verilmiş ve sonrasında transkripsiyonları yapılmıştır. Son olarak kitâbe yazılarının, Selçuklular'ın başkenti Konya, Kayseri, Sivas ve Afyonkarahisar'daki inşa kitâbeleri ile karşılaştırılmaları yapılmıştır. Böylelikle, elde edilen bilgiler ışığında Kütahya'daki Selçuklu kitâbeleriyle alakalı bazı neticelere varılmıştır.

1. Türk-İslâm Sanatında ve Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Yapı Kitâbeleri

Kitâbe, Arapça k-t-b fiilinden gelir. Master olarak “yazmak”, isim olarak ise “yazı” manalarını taşımaktadır.¹¹ Sanat tarihinde ise bu kelime, “*binaların iç ve dış duvarlarında mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak suretiyle işlenmiş yazı*”¹² anlamına gelmektedir. Mimari eseri yaptıran kişi ve yapılış tarihi hakkında bilgi veren kitâbeler; dinî, sivil ve askerî amaçlı yapılmış binaların çoğunlukla giriş kapısı üzerine konmuştur. Çünkü burası, insanların kolaylıkla görebilecekleri bir noktadır. Kitâbelerin farklı yazılış sebepleri olabilir. İlk yapıldığında “inşâ kitâbesi”, sonradan yapılan onarımlarda “ta'mir kitâbesi”, yapıya ekleme veya yapıda değişiklik yapılmışsa “tecdid kitâbesi” olarak mimari yapıya yerleştirilir. Kitâbeler aslında bir nevi yapının kimliği gibidir. Recep Gün bu şekilde olan kitâbeleri “*epigrafik nitelikli yazılar*” olarak vasıflandırmıştır.¹³ Kitâbeler aynı zamanda tarihi belge niteliği taşır. Remzi Duran'ın ifadesiyle; “*Eserin kendisi varlığını muhafaza edememiş olsa bile, yüzyıllar sonra onun varlığından haberdar edecek kitâbeleri mevcut oldukça hafızalardan silinmeyecektir.*”¹⁴

İlk önceleri sadece binanın banisi, yapılış sebebi ve tarihiyle ilgili bilgi verme maksadıyla yapılan kitâbeler, zamanla Türk-İslâm sanatında yapının görsel bir unsuru haline gelmiştir. Bunun sebebi, İslâm inancında yazı sanatının çok fazla gelişmiş olmasıdır.

Anadolu Selçukluları, celi yazıları mimari eserlerde Büyük Selçuklular'a nispeten daha fazla kullanmışlardır. Yazının bu devirdeki gelişimini takip edebilmek için Fevzi Günüş, Selçuklu celisini iki kısımda incelemek gerektiğini belirtmiştir. Birinci kısım, nebatî örgüyle iç içe olanlar, ikincisi ise düz bir zemin üzerine grift olarak yazılanlardır. Zemin tezyinâtlı olanlar dönemin sonlarına doğru epey azalmış olsa da celi yazıdaki gelişme henüz

¹¹ Kemal Özkurt - Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Türk-İslâm Sanatında Kitâbeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi* 7/14 (2009), 276.

¹² Ali Alparlan, “Kitâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları), 2002, 26/76.

¹³ Recep Gün, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 173.

¹⁴ Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001), 7.

tam olarak sağlanamadığı için tamamen terk edilmemiştir.¹⁵

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde anıtsal düzeydeki mimari eserler, bazen hükümdarın adına bizzat hükümdar eliyle, bazen de devlet adamlarının aracılığıyla yine hükümdar adına veya kendi adlarına yaptırılmıştır. Ayrıca küçük ebatlı eserlerin ise hayırseverler tarafından yaptırıldığı görülmektedir. Eser kim tarafından yaptırılmış olursa olsun, hemen hemen bütün yapı kitâbelerinde hükümdarın ismi, elkâb ve unvanları yer almıştır. Anadolu Selçuklularının gelişme ve yükselme dönemlerinde kitâbelerin büyük boyutlu olduğu, Moğol İstilasından sonra yazının tezyîni unsur olarak yeniden mimaride kullanılmaya başlandığı fakat kitâbelerin küçüldüğü anlaşılmıştır. Ayrıca kitâbelerdeki harf boşluklarının bitkisel motiflerle doldurulduğu tespit edilmiştir. 1243 Köseadağ Savaşı'ndan önceki yapı kitâbelerinde Selçuklular ve onlarla ilişkili kişilerin isimleri bulunurken Köseadağ Savaşı'ndan sonra devlet ve hanedana mensup kişilerle birlikte din adamlarının isminin de zikredilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bu da Moğol İstilasından sonra halkın dinî duygularının artması olarak yorumlanır.¹⁶

Anadolu Selçuklu devrine ait yapı kitâbeleri incelendiğinde; inşâ kitâbelerinin çok fazla olduğu anlaşılır. İnşâ kitâbelerinin de en bariz özelliği, kitâbe metninin yapım emriyle başlamasıdır. Emir kipleriyle alakalı zamanla bazı klasikleşmiş ifadeler oluşmuştur.¹⁷ Kitâbelerde dil Arapçadır. Dolayısıyla verilen tarihlerde hicrî sene ve kamerî aylar esas alınmıştır. Tarih genellikle en sonda verildiği gibi, farklı satırlarda da karşımıza çıkmaktadır.¹⁸

Şehir bazında uygulamalar ele alınacak olursa öncelikle Selçuklu başkenti Konya'ya bakmak gerekmektedir. Konya'daki kitâbeler, formları yönüyle Remzi Duran tarafından üç gruba ayrılmıştır. Şöyle ki; dikdörtgen olanlar, madalyon içinde olanlar ve kemerli bir silme ile çevrelenmiş olanlar. Kitâbeler, mermer ve taş üzerine alçak kabartma, kazıma veya çini olarak işlenmiştir. Konya kitâbelerinde, geometrik ve bitkisel motifli tezyîni motiflerin de kullanıldığı anlaşılır. Konya kitâbeleri genellikle Arapça olmakla beraber yer yer Farsça'ya da rastlandığı olmuştur. Harekelerin istinasız kullanıldığı görülür. Kitâbelerin içeriği; genellikle yapım emri, yapı türü, hükümdarın adı, elkâb ve unvanları, şeceresi, yapının banisine yapılan dua ve tarih şeklindedir. Kitâbelerde, dua terkipleriyle birlikte âyetler

¹⁵ Fevzi Günüş, "Anadolu Selçuklu Mîmârisinde Celî Sülüs Hattı", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri Kitabı* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1996), 186.

¹⁶ Duran, *Konya Yapı Kitâbeleri*, 1.

¹⁷ Gün, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı*, 175.

¹⁸ Gün, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı*, 187.

de yer alır.¹⁹ Konya'da sayıca en fazla ve yazı bakımından en güzel eserler I. Alâeddin Keykubâd Dönemi'nde ortaya konmuştur. Devletin siyasî, fikrî, ictimâî ve ekonomik anlamda gelişmiş olması, sanata da bu şekilde yansımıştır.²⁰ Konya yapı kitâbeleri hüsn-i hat sanatı yönüyle ele alındığında; istiflerde leke dengesinin yakalanmaya başlandığı, harflerin daha estetik hale getirilerek mekanla arasında bir bütünlük sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Her ne kadar yazıların basitten olgunlaşmaya doğru bir seyir izlediği anlaşılrsa da belirli sebeplerden dolayı daha ilkel örneklerin de çıktığı fark edilir. Fakat bu örnekler, sürecin seyrini değiştirmeyip sadece farklılaşmasına sebep olmuştur.²¹

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde, başkent Konya kadar ehemmiyeti haiz iki şehir daha vardır. Zaman zaman devletin idare merkezi olan bu şehirler; Kayseri ve Sivas'tır. Bu şehirlerdeki imar faaliyetleri oldukça gelişmiş ve Türk-İslâm mimarisi adına mühim eserler ortaya konmuştur. Bu şehirlerdeki yapı kitâbeleri tedkik edildiğinde, Konya kitâbelerinden farklılık arz ettiği hususun daha çok kitâbelerin muhteviyatıyla alakalı olduğu ortaya çıkmıştır. Kitâbe metinlerinde sadece bazı elkâb ve unvanlar değişiktir. Yazı kompozisyonu bakımından üç şehrin kitâbeleri birbirine benzemektedir.²²

Son olarak Kütahya'ya oldukça yakın bir mesafede bulunan Afyonkarahisar'daki Selçuklu Dönemi'ne kitâbelerine bakıldığında ise dört adet yapı kitâbesi karşımıza çıkar. Orhan Altuğ'un tespitine göre bu dört kitâbeyi Anadolu'daki diğer Selçuklu yapı kitâbelerinden ayıran fark, kitâbelerin üzerinde süsleme unsurlarının bulunmamasıdır.²³

2. Kütahya'daki Anadolu Selçuklu Dönemi'ne Ait Kitâbeli Yapılar

Tarih sırasına göre kitâbeler şöyledir;

2.1. Karacaören (Karacaviran) Köyü'ndeki Ribat (h. 607/1210)

Fotoğraf No: 1²⁴

Yapının Bulunduğu Yer: Kütahya'nın merkez ilçesine bağlı Karacaören Köyü'nde bir tekke duvarında olduğu bilinmektedir. Köy, şehir merkezine 30 km. uzaklıktaki bir mesafededir.

¹⁹ Duran, *Konya Yapı Kitâbeleri*, 7-21.

²⁰ Betül Erikoğlu, *Konya'da Selçuklu Dönemi Yapı Kitâbeleri (İnşa-Tamir) Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 144.

²¹ Erikoğlu, *Konya'da Selçuklu Dönemi Yapı Kitâbeleri*, 146.

²² Duran, *Konya Yapı Kitâbeleri*, 25-27.

²³ Orhan Altuğ, *Afyonkarahisar Yapı Kitâbelerinde Hat Sanatı* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 200.

²⁴ Mustafa Kalyon, *Kütahya'da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri* (Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, 2000), 5.

Yapının Tarihiçesi: Uzunçarşılı; bu kitâbenin bir ribat kitâbesi olduğunu ve Anadolu Selçuklu hükümdarı Gıyasüddin Keyhüsrev zamanında Karataş b. İlyas b. Oğuz namında bir zat tarafından konduğunu yazmıştır.²⁵ Mustafa Yeşil'e göre kitâbe, Selçuklular'ın o zamanlarda bu topraklara geldiklerini ispat eder nitelikte olsa da bu gelişin ve hâkimiyetin Kütahya'ya kadar varıp varmadığı tam anlamıyla belli değildir.²⁶ Mustafa Kalyon ise bu kitâbenin çalındığını belirtmektedir.²⁷

Malzeme ve Tekniği: Tarihle beraber sekiz satır olmak üzere mermer hak edilmiştir. Yazının etrafı süslüdür.²⁸

Kitâbenin İncelenme Tarihi: Kitâbe yerinde yoktur.²⁹

Yazı Türü: Selçuklu Sülüsü

Kitâbe Dili: Arapça

Kitâbe Metni:

في سنة سبع وستمائة
عمارة هذا الرباط
في أيام الدولة
اسلطان المعصّم
غياث الدنيا والدين ابو الفتح
كيخسرو بن قلج ارسلان صاحبه
العبد المذنب المحتاج الي
رحمة الله تعالي قرتش بن الياس بن اغز

Kitâbe Metninin Transkripsiyonu:

“fî seneti seb ‘a ve sitte mi ‘e
'imâretü [ammera] hâze 'r-ribât
fî eyyâmi 'd-devleti
es-sultâni 'l-mu 'azzam
Gıyâsi 'd-dünyâ ve 'd-dîn Ebü 'l-feth [Ebi 'l-feth]
Keyhusrev bin Kılıç -Arslan sahibühû
el-abdü 'l-müznib el-muhtâc ilâ
rahmeti 'llâhi te 'âlâ Karataş bin İlya(s) bin Oğuz”

²⁵ Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, 20.

²⁶ Yeşil, *Kütahya İlinin Kısa Tarihi*, 9.

²⁷ Kalyon, *Kütahya'da Selçuklu-Germiyân ve Osmanlı Eserleri*, 4.

²⁸ Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, 7.

²⁹ Kitâbenin şu anki durumu hakkında Kütahya Müzeler Müdürlüğü'ne sorulmuş ama konuyla alakalı mevcut bir bilgi olmadığı anlaşılmıştır.

Yazının Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi: Kitâbe; satırlara ayrılmamıştır. Yine de bir satır nizamı olduğu söylenebilir. İlk üç satır daha düzenli iken alt dört satır nispeten daha giriftir. Dolayısıyla kitâbenin alt kısmı, daha sıkışık bir görünüm arz eder. Harekenin, bazı kelimelerde kullanıldığı görülür. Dikey harfler oldukça küttür. Elif harfi kalın başlayıp aşağıya doğru incelmıştır. Harfin böyle olması, Selçuklu sülüsünün bir özelliğidir.³⁰ Satırdaki boşluk durumuna göre elif harfinin alt kısmı sol yana doğru, yuvarlak bir biçimde uzatıldığı anlaşılır. Eliflerin zülfeleri yoktur. “Vav” ve “ra” harflerinin kuyrukları yuvarlaktır. “Fe” harfinin baş kısımları da yuvarlak hatlıdır. “Ye” dönüşleri çok kesindir. Genel olarak harflerin anatomileri kıvrımlı hatlara sahiptir. İstif bakımından kısmen düzenli denilebilir.

2.2. Yoncalı Hamamı (h. 631/1233)³¹

Fotoğraf No: 2

Yapının Bulunduğu Yer: Kütahya'nın merkezinden 17 km uzaklıktadır. Yoncalı kaplıcalarının bulunduğu civardadır. Yoncalı Alâeddin Camii'nin güneyinde yer alır.

Yapının Tarihiçesi: I. Alâeddin Keykubat zamanında yapılmıştır. Genel inanişâ göre Alâeddin Keykubat'ın memurlarından Ramazan isimli bir zatın kızı Gülmüş (Gülümşen) Hatun'un hastalığına burada şifa bulması üzerine buraya hamam ve cami yaptırılmıştır. Hamam plan itibarıyla bazı değişikliklere uğramış olsa da günümüzde işlevine uygun şekilde hamam olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Malzeme ve Tekniği: Mermer taş kabartma olarak yedi satır halinde yazılmıştır.

Kitâbenin İncelenme Tarihi: 12.08.2023

Yazı Türü: Celî Selçuklu Sülüsü

Kitâbe Dili: Arapça

Kitâbe Metni:

في أيام دولة السلطان
الاعظم ظل لله في
العالم علاء الدنيا والدين
ابو الفتح كيقباد بن كيخسرو رفع الله
الو يته تشرف بعمارة الحياة الملك

³⁰ Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanat Tarihi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 107.

³¹ Ayrıca bk. Uğur İğdemir, “Merhum Halil Edhem Eldem'in Türk Tarih Kurumu'na Armağan Ettiği Türk - İslâm Devri Kitâbe Estampajları”, *Belleten* 4/16 (1941), 557.

الخاتون الاجل الكبيرة كولمش؟ بنت
رمضان الحاجب في سنة احدى وثلثين وستمائة

Kitâbe Metninin Transkripsiyonu:

“fî eyyâmi devleti’s-sultân

el-a’zam zıllillâhi fî

el-‘âlem ‘Alâid-dünyâ ve ‘d-dîn

Ebü ‘l-feth Keykubâd bin Keyhusrev rafe ‘allâhu

elviyetehû teşerrafe bi- ‘imâreti ‘l-hayâti ‘l-mülk

el-hâtun el-ecelli ‘l-kebîreti Gülmüş(Gülümser?) binti

Ramazan el-hâcib fî seneti ihdâ ve selâsîn ve sitte mi ‘e”

Yazının Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi: Kitâbe, satırlara ayrılmamıştır. İlk üç satır daha okunaklı ve düzenlidir. Alt dört satırda, harflerin birbiri içine geçmesiyle bir sıkışıklık hasıl olmuştur. Harekenin hiç kullanılmadığı fark edilir. Eliflerin zülfeleri vardır ve zülfeler toktur. “Fe” harfinin üste doğru sivrileştiği anlaşılır. Zira “vav” ile “dal” harflerinin kuyruğu da böyledir. Genel olarak harf anatomisinde Karacaören Ribatı kitâbesine göre daha sivri hatların kullanıldığı görülür. İstif açısından da daha karmaşık bir görüntü vardır. Alt satırlardaki karmaşıklık, okumayı zorlaştırmaktadır.

2.3. Balıklı Mescidi (h. 634/1236)

Fotoğraf No: 3

Yapının Bulunduğu Yer: Kütahya’nın merkezinde; Balıklı Mahallesi, Balıklı Caddesi üzerindedir. Balıklı Hamamı’nın doğusundadır.

Yapının Tarihçesi: Kare planlı ve son cemaat yeri bulunan cami, Hezar Dinarî tarafından imar edilmiştir. Germiyanoglu Süleyman Şah zamanında, Özbek Subaşı tarafından onarılmış ve bugünkü minare 17. yüzyılda yapılmıştır. İlk önce mescid olan yapı, Salih Mehmed adında bir zatın minare eklemesi ve minberde vaaz etmesi üzerine camiye dönüşmüştür. Son cemaat yeri de Selçuklu ve Germiyan Dönemi’ne değil, Osmanlı Dönemi’ne ait olmalıdır.³²

Malzeme ve Tekniği: Giriş kapısı üzerindeki üç kitâbeden en sağdaki- dir. Mermer üzerine kabartma şeklinde ve beş satır olarak görülür. 60 x 60 ölçüsündedir.³³

Kitâbenin İncelenme Tarihi: 12.08.2023

³² Ara Altun, “Kütahya’nın Türk Devri Mimarisi: Bir Deneme”, *Kütahya (Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılına Armağan)* (İstanbul: Formül Matbaası, 1981-82), 216-220.

³³ Kalyon, *Kütahya’da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*, 9.

Yazı Türü: Celî Selçuklu Sülüsü

Kitâbe Dili: Arapça

Kitâbe Metni:

في أيام دولة السلطان الأعظم ظل الله
في العالم غياث الدنيا والدين أبو الفتح كيخسرو بن
كيقباد ايدالله سلطنته امر بعمارة المسجد
الامير الاسفهلار الاجل الكبير عمادالدين
هزار دينارى بتاريخ شوال سنة اربع وثلثين وستمائة

Kitâbe Metninin Transkripsiyonu:

*“fi eyyâmi devleti es-sultân el-a‘zam zıllullâhi
Fîl-‘âlem Gıyâsü’d-dünyâ ve’d-dîn Ebü’l-feth Keyhusrev bin
Keykubâd eyyeda’llâhü saltanatehû emera bi-imâreti’l-mescid
el-emîra’l-İsfehselar el-ecelle’l-kebîr İmâdeddîn
Hezâr Dînârî bi-târîhi şevvâl seneti erba‘a ve selâsîn ve sitte mi’e”*

Yazının Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi: Kitâbe, dört cettelle beş satıra ayrılmıştır. Hareke kullanılmamıştır. Elif harflerinin zülfeleleri yoktur. Aşağıya doğru bir incelleme de söz konusu değildir. Harf yukarıda başladığı şekilde, aşağıya düze ve küt bir biçimde iner. Bazı yerlerde, eliflerin alt kısmı sol yana doğru, yuvarlak bir şekilde uzatılmıştır. “Vav” ve “fe” harflerinin başları oldukça sivridir. Keza bazı yerlerde “dal” harfi de böyledir. Bu harfler, Yoncalı Hamamı kitâbesindeki harflere benzer. Keşide, sadece son satırın son kelimesindeki “sin” harfinde kullanılmıştır. Satırların silmelerle ayrılmış olması, kitâbede daha düzenli bir görüntü oluşturmuş ve harflerin satıra dizilişlerinde intizam, kitâbeyi daha okunaklı hale getirmiştir.

2.4. Hıdırlık Mescidi (h. 641/1243)

Fotoğraf No: 4

Yapının Bulunduğu Yer: Kütahya’nın merkezinde halk tarafından Hıdırlık Tepesi diye bilinen yerde, bir kaya parçası üzerindedir.

Yapının Tarihçesi: Hezar Dinarî’nin Kütahya’da imar ettiği eserlerden biridir. Kare planlı ve kubbeye örtülü mescide “L” şeklinde bir merdivenle çıkılır. Girişi eyvan şeklindedir. Mescidin II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi’nde imar edilmiş mescitler arasında, kitâbesi ile bilinen ender örneklerden biri olduğu ve planı itibarıyla de eşsiz olduğu tespit edilmiştir.³⁴

³⁴ Semra Palaz Yıldırım, “Kütahya Hıdırlık Mescidi”, *Turkish Studies* 12/13 (2017), 450.

Malzeme ve Tekniği: Mermer üzerine kabartma biçimli kitâbe, giriş kapısı üzerindedir. Dört satır olarak hazırlanmış ve 52 x 46 cm. ölçülerindedir.³⁵

Kitâbenin İncelenme Tarihi: 12.08.2023

Yazı Türü: Celî Selçuklu Sülüsü

Kitâbe Dili: Arapça

Kitâbe Metni:

في أيام دولة السلطان الاعظم ظل الله في العالم
غياث الدنيا والدين أبو الفتح كيخسرو بن كيقباد اعز الله انصره
امر بعمارة المسجد المبارك البعد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى
عمادالدين هزار دیناری بتاريخ سنة احدى وأربعين وستمائة

Kitâbe Metninin Transkripsiyonu:

“fî eyyâmi devleti es-sultân el-a‘zam zıllillâhi fî el-‘âlem

*Gıyâsü‘d-dünyâ ve‘d-dîn Ebü‘l-feth Keyhusrev bin Keykubâd e‘azze‘l-
lâhü ensârahû*

*emera bi-‘imâreti‘l-mescidi‘l-mübârek el-abdü‘z-za‘îf el-muhtâc ilâ
rahmeti‘llâhi te‘âlâ*

‘Îmâdü‘d-dîn Hezâr Dînârî bi-târîhi sene ihdâ ve erba‘în ve sitte mi‘e”

Yazının Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi: Kitâbe, üç cet-velle dört muntazam satıra ayrılmıştır. Çok az sayıda hareke kullanımı dik-kat çeker. Harflerin anatomisi, Balık Mescidi’ndeki harflerle hemen hemen aynı gibidir. Yalnız bu kitâbede, “kef” harfinin sereni daha düzdür. Balıklı Mescidi’nden farklı olarak buradaki kitâbenin istifinde, özellikle de birinci, ikinci ve üçüncü satırda, dikey harflerin birbirine paralelliği fark edilir. Ayrıca pek çok harfte keşide çekilmiştir. Kitâbeye geniş bir perspektiften bakıldığında, son satır diğer satırlara göre daha karmaşık görünür. Bazı kelime veya harfler üst üste gelmiştir.

2.5. Altıntaş Köyü’ndeki Köprü (h. 665/1267)

Fotoğraf No: 5

Yapının Bulunduğu Yer: Kütahya Altıntaş İlçesi’nin Altıntaş Köyü’ndedir. Köprü’nün kitâbesi, yine Selçuklular Dönemi’nden kaldığı düşünül-en Alâeddin Camii’nin giriş kapısı üzerinde yer almaktadır.

Yapının Tarihiçesi: Kitâbeden anlaşıldığı kadarıyla köprü, III. Gıya-seddin Keyhüsrev zamanında inşa edilmiştir. Kaynaklarda bu köprü’nün hangi köprü olduğu konusunda bir belirsizlik mevcuttur. Köyde pek çok köprü olduğunu fakat kitâbenin hangisine ait olduğunun bilinmemektedir.

³⁵ Kalyon, *Kütahya’da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*, 42.

Malzeme ve Tekniği: Mermer üzerine kabartma olarak dört satır halinde ve oldukça girift bir şekilde yazılmıştır. Kitâbe ortadan ikiye ayrılmış vaziyettedir.

Kitâbenin İncelenme Tarihi: 12.08.2023

Yazı Türü: Celî Selçuklu Sülüsü

Kitâbe Dili: Arapça

Kitâbe Metni:

بنا هذا الجسر المبارك في ايام السلطان الاعظم
غياث الدنيا والدين كيخسرو بن قلج ارسلان
ايد الله سلطانه الامير الكبير نجم الدين (...) سفهسالار خاص
روزبه سوباشي (...)
في سنة (خمسة) وستين وستمائة

Kitâbe Metninin Transkripsiyonu:

“benâ heze 'l-cisra 'l-mübârek fî eyyâmi 's-sultâni 'l-a 'zam

Gıyâsi 'd-dünyâ ve 'd-dîn Keyhusrev bin Kılıcarslan

Eyyeda 'llâhu sultânehû el-emîrû 'l-kebir Necmeddîn (...) sifehsalâr hâsse

Ruzbe subaşı (...) fî seneti (hamse) ve sittîn ve sitte mi 'e”

Yazının Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi: Kitâbe, satırlara ayrılmamıştır. Epey girift bir istifle yazılmıştır. Hareke ve keşide kullanımı görülmez. Elifler yukarıdan aşağıya doğru inceler ve eliflerin alt kısmı sola doğru kıvrılır. Bazı eliflerde zülfe kullanılmış ve zülfeler gâyet toktur. “Vav”, “fe”, “dal”, “he” gibi harflerin anatomik açıdan daha estetik bir hale gelmesi dikkat çekicidir. “Sin” dışlerinde kalem hareketleri oldukça belirgindir. Kütahya'daki Selçuklu Dönemi kitâbeleri arasında en geç tarihli olan bu kitâbe, istif bakımından karmaşık hale gelmişken harfler anatomik açıdan tek tek ele alındığında, harflerin daha güzel bir forma kavuştuğu görülür.

Sonuç

Türk-İslâm mimarisinde kitâbeler, bilgi veren bir levha olma özelliğinin yanında hüsn-i hat sanatının özelliklerini yansıtan birer sanat eseri niteliğindedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nin kitâbelerinde de Selçuklu sülüsünün gelişimini izlemek mümkündür. Bu gelişmenin Kütahya'da nasıl karşılık bulduğu, bu makalenin esas konusunu teşkil etmektedir.

Anadolu Selçuklu devrine ait Kütahya'da tespit edilen altı kitâbe mevcuttur. Kitâbeler; ribat, hamam, köprü ve iki mescide aittir. Bunlardan Karacaören Ribatı'nın kitâbesinin çalındığı bilinmekle birlikte kitâbenin bir fotoğrafı bulunur. Zemme Köyü'ndeki köprü kitâbesinin ise kaynaklarda

bahsi geçmekte fakat kitâbenin nerede olduğuna dair malumat bulunmamaktadır. Kitâbelerin hepsi inşa kitâbesidir. Altıntaş Köyü'ndeki köprü kitâbesi hariç, diğerleri yapının üzerindedir. Kitâbelerden anlaşılan şudur ki Selçuklular Kütahya'nın merkezi, Yoncalı ve Altıntaş İlçesi civarında imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Aslanapa İlçesi Nuhören Köyü de Altıntaş İlçesi'ne oldukça yakın bir mesafededir. Yani Nuhören Köyü'ndeki kümbet de yine aynı civarda inşa edilmiştir.

Kitâbelerin hepsi giriş kapısı üzerindedir ve form olarak dikdörtgen veya kare olarak tasarlanmıştır. Ayrıca mermer veya taş üzerine kabartma tekniği ile işlenmiştir. Selçuklu kitâbelerinin giriş kapısı üzerinde yer alması hem Selçuklular'a has taç kapı vurgusuyla hem de giriş kapısının üzerinin en kolay görülebilen yer olmasıyla alakalıdır. Konya ve Sivas'ta görülen çini kitâbelere, Kütahya'da karşılaşmamıştır.

Kütahya merkezindeki kitâbelerin istif açısından daha düzenli olduğu, silmelerle satırlara ayrıldığı görülür. Teknik, istif ve harf anatomileri bakımından Balıklı ve Hıdırlık Mescidi kitâbeleri birbirlerine çok benzer. Aynı bani tarafından yaptırılmış olması, kitâbelerin de aynı hattat ve hakâk elinden çıktığını düşündürür. İlçe ve köylerdeki kitâbeler ise oldukça girift bir tarzdadır. Karacaören Ribatı ile Yoncalı Hamamı'na ait kitâbeler daha erken tarihlidir. Kütahya merkezindeki iki mescid ise daha sonradan yapılmıştır. Dolayısıyla kitâbelerdeki istiflerin zamanla geliştiği söylenebilecekken en geç tarihli Altıntaş Köprüsü kitâbesinin yine girift bir biçimde yazılmış olması, kitâbe istiflerinin zamana değil mekâna bağlı olarak değiştiğini gösterir. Ancak harf anatomileri için durum daha farklıdır. En erken tarihli Karaören Ribatı ile en geç tarihli Altıntaş Köprüsü kitâbelerinin harf anatomileri aynı olmamakla beraber diğer üç kitâbedeki harflere nispeten daha yuvarlak formlara sahiptir. Selçuklu Dönemi'ne ait bilinen bir hattat yoktur. Kütahya'daki kitâbelerde de herhangi bir hattat imzasına rastlanmaz. Kütahya kitâbelerinde harf boşlukları herhangi bir süsleme unsuruyla doldurulmaya çalışılmamıştır.

Kitâbe metinlerinin hepsi Arapça'dır ki dönem özelliğiyle örtüşmektedir. Kütahya kitâbelerindeki metinlerde hükümdarın ismi, lakabları ve unvanları ile şecerele yazılıdır. Ayrıca yaptıran kişiye dua ifadeleri yer alır. Bu yönüyle Kütahya kitâbeleri; Konya, Kayseri, Sivas ve Afyonkarahisar ile benzer bir mahiyete sahiptir. Diğer şehirlerde görülen yapının işleviyle uyumlu âyet veya hadis-i şerîfin kitâbede kullanılması, Kütahya'daki kitâbelerde görülmemektedir. Anadolu Selçuklu kitâbelerinde klasikleşmiş bir ifade olarak kitâbeye yapım emriyle başlanmasını Kütahya'daki dört eserde yer alır. Karacaören Köyü Ribatı'nda "ammera", Balıklı ile Hıdırlık Mescidlerinde "emera", Altıntaş Köyü Köprüsü'nde ise "benâ" fiili tercih edilmiştir. Kitâbelerde tarihin metnin neresinde belirtildiğine baktığımız-

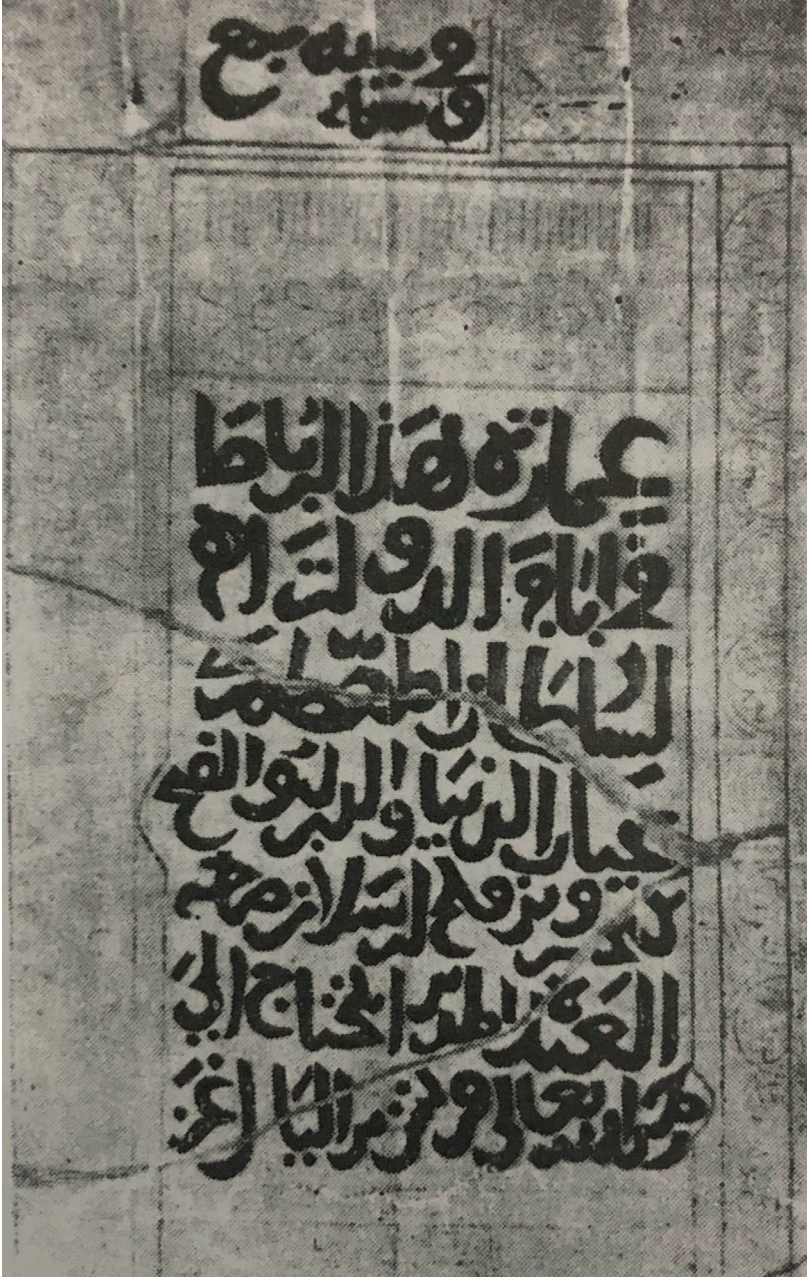
da; Karacaören Köyü Ribatı'nda kitâbenin ilk satırında, diğer dört yapıda ise son satırında yer alır. Kütahya kitâbe metinlerindeki hükümdar lakapları ve dua ifadelerinde diğer şehirlerdeki kullanımlarından farklı bir ifade bulunmamaktadır.

Netice itibarıyla Kütahya'da Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait yapı kitâbelerinde sanatsal açıdan kıymete değer bir değişim/gelişme veya bir farklılık olmaması bu topraklarda sanatsal faaliyetlerin gelişebileceği bir ortamın oluşmadığını gösterir. Buna rağmen kitâbelerin Selçuklu sülüsünün ve Selçuklu kitâbe formlarının özelliklerini taşıyor olması, mevcut olanın korunması adına önemli bir durumdur.

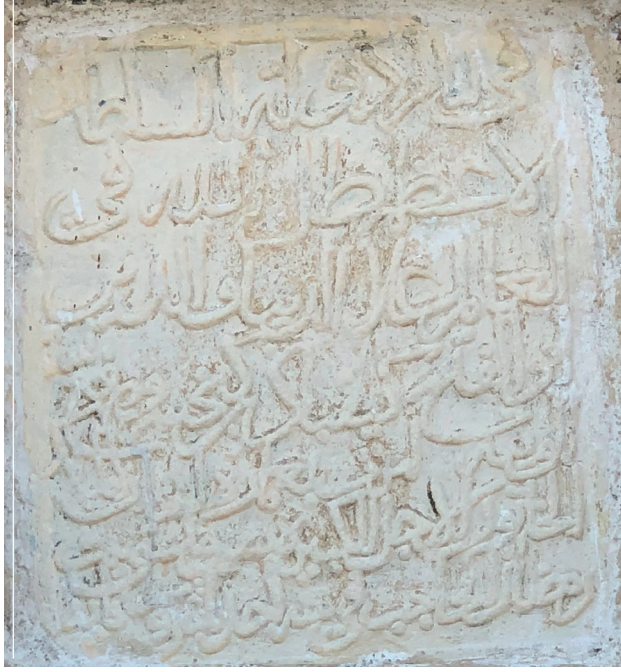
Kaynakça

- Alparslan, Ali. *Osmanlı Hat Sanat Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Alparslan, Ali. “Kitâbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/76- 81. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Altuğ, Orhan. *Afyonkarahisar Yapı Kitabelerinde Hat Sanatı*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Altun, Ara. “Kütahya’nın Türk Devri Mimarisi: Bir Deneme”. *Kütahya (Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılına Armağan)*.171-700. İstanbul: Formül Matbaası, 1981-82.
- Duran, Remzi. *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta’mir)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001.
- Erikoğlu, Betül. *Konya’da Selçuklu Dönemi Yapı Kitâbeleri (İnşa-Tamir) Hat San’atı Bakımından Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Güler, Kadir. “Evlîyâ Çelebi’nin Gözüyle Kütahya”. *Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. haz. Yusuf Akçay. 173-174. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2012.
- Güler, Semra. “Kütahya Sakahânesi’ndeki Meyve Tasvirleri”. *Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi* 2/2 (2019), 96-122.
- Gün, Recep. *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Günüç, Fevzi. “Anadolu Selçuklu Mimârisinde Celi Sülüs Hattı”. *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri Kitabı*. 185-198. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1996.
- İğdemir, Uğur. “Merhum Halil Edhem Eldem’in Türk Tarih Kurumu’na Armağan Ettiği Türk - İslâm Devri Kitâbe Estampajları”. *Belleten* 4/16 (1941), 545-563.
- Kalyon, Mustafa. *Kütahya’da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*. Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, 2000.
- Özkurt, Kemal - Tüfekçioğlu, Albdülhamit. “Türk-İslâm Sanatında Kitâbeler”. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi* 7/14 (2009), 275-295.
- Parlak, Sevgi - Tanrıkorur, Ş. Bahrihüda. “Kütahya Mevlevihânesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/1-3. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uysal, Ali Osman. “Afyon, Kütahya ve Denizli Çevresinde Araştırmalar”. *Türk Etnografya Dergisi* 20 (1997), 77-114.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Kitâbeler*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1929.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Kütahya Şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1932.
- Varlık, Mustafa Çetin. “Kütahya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/580- 584. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yeşil, Mustafa. *Kütahya İlinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Matbaai Ebüzziya, 1937.
- Yıldırım, Semra Palaz. “Kütahya Hıdırlık Mescidi”. *Turkish Studies* 12/13 (2017), 437- 456.

Fotoğraflar

1- Karacaören Köyü Ribatı Kitâbesi (1210)

2) Yoncalı Hamamı Kitâbesi (1233)

3) Balıklı Mescidi Kitâbesi (1236)

4) Hıdırlık Mescidi Kitâbesi (1243)

5) Altıntaş Köyü Köprüsü Kitâbesi (1266)

